

F. NIETZSCHE'S MOKSLO FILOSOFIJOS ALTERNATYVA

Evaldas Juozelis

Kauno technologijos universiteto
Filosofijos ir kultūrologijos katedra
Gedimino g. 43, LT-44240 Kaunas
El. paštas: evkonas@centras.lt

Straipsnyje pateikiama F. Nietzsche's požiūrio į modernaus (mokslinio) žinojimo būklę interpretacija. Pažinimą Nietzsche suvokia kaip meno „praformą“, besiremiančią tiesos iliuziniu pobūdžiu, tiesos–netiesos dialektikos regimybe, ir atsisako radiklios mokslo ir meno opozicijos. Tokia opozicija, pažinimas contra menas, sukelia nihilistines pasekmes. Mokslas, anot Nietzsche's, turi būti ne teorinių koncepcijų sistema, o laikiškosios, niekada iki galo nepažinios tikrovės meninė, praktinė technė. Kaip loginis ir teorinis projektas, mokslas visada išliks implicite nihilistiškas. Tad jis negali būti objektyviai neutralus, todėl nuolat peržiūrėtinas savo galimybės pagrindu, tai yra iš meno ir gyvenimo pozicijų.

Prasminiai žodžiai: perspektyvizmas, nihilizmas, meno ir mokslo filosofija, galios valia.

*Ir tik ant šito tvirto granitinio nežinojimo pagrindo
iki šiol galėjo kilti mokslas, žinojimas, valia žinoti, kuri remiasi daug stipresne
valia, valia nežinoti, valia turėti neaiškių ir netikrų žinių.*

Friedrich Nietzsche *Anapus gėrio ir blogio*

Įvadas: mokslo ir filosofijos dialektikos klausimas

Kiek ir kaip apskritai įmanoma mokslo ir filosofijos draugystė? Kad apibrėžtume šią abejonę, siūlau Nietzsche's tezę: „objektyvumas ir teisingumas neturi nieko bendra“ (1996: 75). Kas yra mokslo tiesa? kokia mokslo vertė? kiek mokslas yra objektyvus? kas pagaliau yra tasai mokslas? – regis, toks mokslo filosofijos įprasta prasme klausimų laukas. Kaip? – tartų Nietzsche, „filosofija, redukuota į „pažinimo teoriją“, faktiškai tapusi baikščia epochistika ir mokymu apie susilaikymą, filosofija, kuri neperžengia net slenksčio ir

su skausmu *atsisako* teisės įeiti vidun <...>. Kaip tokia filosofija galėtų – *viešpatauti!*“ (1991: 408). Modernusis mokslas nereikalauja senmergės auklės filosofijos, „mokslo žmogaus paskelbta nepriklausomybė, jo emancipacija nuo filosofijos yra vienas iš subtilesnių demokratinės santvarkos ir netvarkos padarinių“, mokslas „išpuikęs ir praradęs sveiką nuovoką, siekia įsakinėti filosofijai ir pats vaizduoti „poną“ – ką aš sakau! – *filosofą*“, tačiau „tikrovės filosofai“ arba „pozityvistai“ geriausiu atveju „patys yra mokslininkai ir specialistai – tai aišku kaip dieną! – juk jie visi yra nugalėti ir mokslo *vėl pavergti žmonės*“ (1991: 406, 408).

Mokslo ir filosofijos arba, kitaip tariant, objektyvumo ir tiesos (plačiausia prasme) dialektika Nietzsche'į nėra (tik) epistemologinis klausimo kėlimo būdas. Tad atsakymas negali būti nei vienaprasmiškas, nei vienasluoksniškas. „Ar mokslas yra tiesa?“ – taip galėtume koncentruotai išreikšti dekartišku skepsiu dvelkiančią Nietzsche'įs abejonę mokslu – kone vienintele šiandien oficialiai patikima, priimtina ir „patikrinta“ pažinimo sistema. Tačiau nyčiškas tiesos supratimas kuria nyčišką mokslo sampratą. Čia galėtume pabrėžti du aspektus:

1) Tiesos laukas Nietzsche'į ne tik tarsi perdidengia su sąmonės, pažinimo, subjekto, objekto, kalbos, moralės sąvokomis, bet ir suponuoja šių sąvokų vertikalų, „antistorinį“, „genealoginį“ pjūvį. Anot G. Vattimo, Nietzsche'įs filosofija remiasi fundamentalia Hegelio istorijos filosofijos perskyra tarp *an sich* ir *für sich*, mąstymo ir veiksmo, teorijos ir praktikos, objektyvybės ir subjekto, būties ir prasmės (Vattimo 1993: 15) ir, derėtų pridurti, tiesos ir mokslo. Hermeneutinėje H. Gadamerio interpretacijoje, pasak Vattimo, teigiama, kad šios perskyros suspendavimas įmanomas tik monolitiškoje Hegelio sistemoje; taigi ir nyčiškas tiesos klausimo kėlimo būdas („objektyvumas ir teisingumas neturi nieko bendra“) čia netektų prasmės. Tačiau ir pačioje hermeneutinėje ontologijoje („lingvistinėje“ ontologijoje), pašalinus objektyvybės sritį, veikimo ir mąstymo perskyra, tiksliau, properša, lieka neišsprendžiama problema, nes kad ir kaip paradoksalu, tokios problemos hermeneutikoje nebelieka (Vattimo 1993: 31). Nietzsche savąja tiesos samprata, arba mokslo kritika, kuri, manau, skiriasi tiek nuo hegelioskos, tiek hermeneutinės pozicijos, siekia peržengti teorinio diskurso ribas suvokdamas, jog mąstymo ir veikimo, objektyvumo ir tiesos, būties ir prasmės etc.

identifikacija neįmanoma, taigi „dialektika“ neišvengiama.

2) Radikaliam kritiniam nuostatai tiesos pažinimo atžvilgiu Nietzsche'į kelia tiesos vertės klausimą. Iš esmės jis skamba taip: kodėl tiesa? kodėl veikia netiesa? Implicitiškai toks klausimo kėlimo būdas jau glūdi objektyvumo ir teisingumo neadekvatumą presuponuojančioje prielaidoje. Tačiau jei pirmuoju atveju atsiduriame istoriniame horizonte (istorinės sąmonės loginėse ar lingvistinėse („filologinėse“) artikuliacijose, moralės genealogijose, perspektyvistiskai orientuotoje interpretacijų kvazistruktūroje), tai pastarasis klausimas nukreipia jau ne tiek į hegelioską sąmonės/pasąmonės ar „krikščionišką“ tikrovės/regimybės dialektikos kritiką, kiek į graikišką tragiškojo meno ir pažinimo pasaulių lūžį ir esmiškai remiasi į nihilizmo sampratą. „Genealoginis“ nihilizmo aspektas čia jau nebėra toks svarbus. Nihilizmas kaip epochos diagnozė reiškia, kad pažinimas pasiekė kritinę ribą ir kad ne tik „gamtos“ mokslai, bet ir teisė bei moralė netenka savo tiek konstitutyvios, tiek reguliatyvios reikšmės („Dievas mirė“). Kitaip tariant: pasaulis, anot Nietzsche'įs, grėsmingai pakimba ant bedugnės krašto, nes žmogus, klausdamas (apie) tiesą, jau nebesuvoja, kas ir „kodėl“ yra pažinimas, iš tiesų jis jau nebetiki juo, „tiesa“ į nieką nenurodo, *po interpretacijos sluoksniu išnyko pats tekstas* (Nietzsche 1991: 350), tiesa neteko vertės. Galima pabandyti spėti, kodėl tiesą imta matuoti objektyvumo matais. „Kad tiesa vertingesnė už regimybę, tėra moralinis prietaras“ (Nietzsche 1991: 347). Tiesa tapo „elgesio“ norma.

Tragiškoji graikų epocha tokiu būdu įsiterpia į nihilistinio patyrimo lauką. „Estetinis pasaulėvaizdis priešinasi moraliniam būties aiškumui ir reikšmingumui“, tad ir mokslas kaip (gyvenimo) tiesa, mokslo problema yra gyvenimi-

mo ir meno problema, bent jau tuo aspektu, kiek ir mokslas, ir menas gali padėti gyvenimui, arba jam nusikalsti (Babich). Taip pat tai reiškia, jog kaip mokslas subordinuotas kultūrai, taip subordinuotas ir menui, kaip pastarajam – pati kultūra ir istorija (Kaufmann 1974: 173). (Ne)Tiesa, kiek *artistinės metafizikos* kontekste ji gali išlaikyti sąvokinį svorį, čia eksplikuojama kitais vaizdiniais: antžmogiu, galios valia ir amžinuoju sugrįžimu, kurie tiesiogiai siejasi su Nietzsche's nihilizmo (mokslo nihilizmo, moralinio nihilizmo) samprata ir yra autentiškas jos sprendimas.

Tragedijos gimimo programa ir estetinio „išsilaisvinimo“ prielaidos

Tragedijos gimimas, pirmasis Nietzsche's veikalas, yra ne tik jo filosofijos pradinis taškas, bet ir amžinasis jo „filosofijos sugrįžimas“. Manau, kad Nietzsche visuomet tikėjo tragedijos (at)gimimu ir *Tragedijos gimimo* programa, glaustai perteiktina žodžiais: „tik kaip *estetinis fenomenas* gyvenimas ir pasaulis susilaukia amžino *patėisinimo*, nors mes, žinoma, suvokiame šitą savo reikšmę ne ką labiau, negu ant drobės nutapyti kariai nutuokia apie joje vaizduojamas kautynes“ (1997: 33). Vertėtų prisiminti, jog *Tragedijos gimimas* parašytas remiantis 1870 m. paskelbtais pranešimais *Graikų muzikinė drama bei Sokratas ir tragedija* pagrindu, kurie sufleruoja reikšmingas *Tragedijos gimimo* potemes.

Raktas į tragiškąjį graikų meną yra *artistinė metafizika*. Ji grindžiama ne tiek žmogaus kūrybinėmis galiomis, kiek žmogaus ir tikrovės specifiniu santykiu. Tragiškasis menas yra tikrovės išgyvenimo forma. Dionisiškasis ir apoloniškasis pradai yra žmogaus „buvimo būdai“, tačiau kartu ir „pavienio žmogaus nepaisanti“

tikrovė. Estetinė tikrovė, tariant trivialiai, kuriama pasaulio ir žmogaus, gamtos ir dvasios dermės pavidalu. Be to, estetizuota būtis kuria žmogaus kaip „paveikslo ir meno projekcijos“ (1997: 58) viziją. Taip brėžiamas patirties ir pažinimo laukas.

Artistinė metafizika, pasak Nietzsche's, yra estetinė pasaulėvoka, kurios pagrindu turi būti kuriamos naujosios vertybės. „Esmė čia sudaro tai, jog ji jau atskleidžia dvasią, kuri, nepaisydama jokių pavojų, vieną kartą pasipriešins moraliniam būties aiškumui ir reikšmingumui“ (1997: 25). Homero graikas – „metafizikos artistas“: „Čia niekas neprimena askezės, dvasinumo ir pareigos, čia viskas mums kalba apie prabangų, smagių smagiausią gyvenimą“ (1997: 45). Jo „didingame, natūraliame ir žmogiškame“ gyvenime „atrandame iš esmės neistoriško (ir vis dėlto – ar kaip tik dėlto – daug turtingesnio ir gyvybiškesnio) lavinimo pasaulį“ (1996: 88). Kur prapuolė šis pasaulis?

Sokrato epochoje kuriamąja galia tampa sąmonė. Instinktų palaikomą graikų kultūrą – etiką, meną, religiją – suardo Sokrato „protingo grožio“ ir „intelektualinės dorybės“ doktrina, fiksuotina kaip meninės ir mokslinės pasaulėžiūros lūžis. Mokslinis požiūris ima akcentuoti gyvenimo „savaiame suprantamybę“, proto kaip išskirtinės pažinimo galios kultą, taip uzurpuodamas ir objektyvuodamas gyvybiškai svarbias instinktų sritis. „Šiuolaikinis žmogus idealu laiko tvirčiausiomis žiniomis apsiginklavusį, mokslui tarnaujantį teorijos žmogų, kurio pirmavaizdis ir protėvis yra Sokratas“ (1997: 128). Mokslo epocha – *fiat veritas, pereat vita*. Tai ir istorijos epocha.

Ar reikalinga žmogui istorija? Taip, bet imkime „reikalauti, kad žmogus pirmiausiai išmoktų gyventi ir naudotų istoriją tik *išmoktojo gyvenimo tikslams*“ (1996: 102). Istorinės sąmonės

„gydymas“ turėtų būti grindžiamas neistorine ir antistorine sąmone. Tačiau kas toji antistorija? Antistoriją kuria estetinė „sąmonė“.

Sudėkime keletą reikšmingų akcentų.

Istorija ir kultūra. Kultūra yra gyvenimo „meninės raiškos“ vienybė. Taigi kultūra turi peržengti istorizmą meninių ir religinių „amžiniųjų galių“ priemonėmis. Žmogaus kultūringumas pasireiškia jo vidujybės ir išoriškumo dar-
na (Kaufmann 1974: 158).

Kultūra ir prigimtis. Tikroji graikų kultūros esmė – „nauja ir patobulinta *physis*, be vidaus ir išorės, be apsimetinėjimo ir sąlyginumo, kultūra kaip gyvenimo, mąstymo, regimybės ir valios vienovė“ (Nietzsche 1996: 129). *Cultura* kaip estetinis prigimties dirbinys.

Kultūra ir gamta. *Physis* kaip žmogaus prigimties, potencialiai galinčios atlikti kokybinį šuolį, samprata suponuoja gamtos tikslingumo idėją. Nors ir neišsakyta antrajame *Apmąstyme*, trečiajame tokia mintis turi apibrėžtą pavidalą: „Tai, jog gamta nori suteikti žmogaus gyvenimui reikšmingumą ir prasmę sukurdama filosofą ir menininką, reiškia jos pačios poreikį būti išganytai“¹. Negalima teigti, esą taip Nietzsche (estetiškai) reformulavo teleologinę idėją; veikiau tai tikslingos gamtos, kurios pastangos realizuoti savuosius planus yra nepakankamos, sugestija (Kaufmann 1974: 174).

Istorijos prasmė kaip antistorija. Antistoriją reprezentuoja *Tragedijos gimimo* estetika: graikai yra pavyzdys, kaip įmanoma išgyventi būti esant aukščiau istorinės perspektyvos, gyventi kuriant gyvenimą „meninėmis priemonėmis“. Antistorinis žmogus nekuria gyvenimo iš praeties liekanų ir nepasikliauja istorinio proceso neišvengiamybe, vadinama „progresu“.

¹ Cit. iš Kaufmann 1974: 172.

Iš tiesų „istoriją gali pakelti tik stipriosios asmenybės, silpnąsias ji visiškai sugniuždo“ (Nietzsche 1996: 70). Tai, jog „žmonijos tikslas nėra pabaiga, bet tik aukščiausios rūšies žmonės“, W. Kaufmannas vadina lemiamu Nietzsche's filosofijos momentu. „Tik tada, jei istorija galėtų būti paversta menu, tai yra jei ji galėtų tapti grynu meno kūriniumi ir galbūt sugebėtų palaikyti ar net pažadinti instinktus“ (Nietzsche 1996: 80), į pasaulį galėtų įžengti antžmogis. Ant neistorinio žmogaus pečių – kaip antistorinė istorijos prasmė.

Taigi antžmogis tampa viena iš mokslinio (istorinio) žinojimo reinterpretacijos figūrų. *Linksmajame moksle* žmogų Nietzsche vaizduoja kaip iš esmės psichofizinį gyvūną. Vidutinis žmogus neturi jokių kitoms gyvūnų rūšims nebūdingų savybių, jį galima apibrėžti gamtiškai. Pavyzdžiui, intelektas yra „tik tam tikras paskatų tarpusavio santykis“ (1995: 226), sąžinė – tam tikra poreikių, baimių ar įsitikinimų išraiška, logika – nelogiškų ir neteisingų paskatų procesas (1995: 143) etc. Kita vertus, *physis* sąvoka nurodo, jog Nietzsche radikaliai pakeičia Rousseau šūkiu „atgal į gamtą“ prasmę (Kaufmann 1974: 170). „Sugrįžti į gamtą“ čia vėlgi suprastinas *Tragedijos gimimo* kontekste: gamta yra pirmaprados harmonijos, priešybių vienovės stichija, tad reikalaujama sugrįžti į „pirmapradiškai graikišką“ žmogiškosios prigimties, kurioje nėra vidujybės ir išoriškumo priešpriešos, pasaulį. Psichofizinė kondicija tėra *Taip kalbėjo Zaratustra* minimas žmogų nuo antžmogio skiriantis lynas.

Darvino evoliucionizmo teorija, W. Kaufmanno, A. Nehamas ir kitų Nietzsche's interpretatorių nuomone, padėjo Nietzsche'į suformuluoti „antžmogio“ idėją. Perimdamas evoliucijos idėją (ir ją atitinkamai „pakoreguodamas“) Nietzsche sąmoningai neišskiria žmogaus

iš gamtos pasaulio. Žmogus yra tik „labai išsivysčiusi šimpanzė“. Tačiau evoliucionistinėje gamtos sampratoje nebelieka vietos menui, religijai ir filosofijai – „viršgyvuliškoms“ savybėms. Nietzsche netikėtai „išsprendžia“ klausimą: tam tikri žmonės skiriasi nuo kitų žmonių labiau, nei šie – nuo šimpanzių. *Physis* šuolis į antžmogio sritį yra ne kiekybinis (pasak Nietzsche's, rūšių kovoje išlieka ne stiprieji, o silpnieji, – stipriuosius jie užgožia kiekiu, „gudrumu“), o kokybinis šuolis. Antžmogis nėra empirinė duotybė. Tai „sugrįžimas į gamtą“ peržengiant gamtą.

„Peržengti gamtą“ reiškia disponuoti „amžinosiomis“ meno galiomis. Kalbant kiek netiksliai, bet suprantamiau, naujoji *physis* yra savikontrolės rezultatas. „Rasti save“ reiškia save peržengti valios pastangomis. Naujoji *physis* nėra sąmonės niveliacija ar instinktų adoracija. Nietzsche's įsitikinimu, nėra jokios sąmonės „kaip tokios“, kaip ir valios „kaip tokios“ etc. Galios valia reiškiasi ne kaip buvimas ir ne kaip „vystymasis“, o kaip *pathos* – įvykis, aistra, kančia, likimas (Nietzsche. 1998a: 322)².

Galios valios samprata išplėtotą paskutiniajame Nietzsche's veikale *Galios valia*, kur ji glaudžiai siejama su amžinojo sugrįžimo doktrina. Čia pabrėžtini du amžinojo sugrįžimo koncepcijos aspektai.

1) *Amžinojo sugrįžimo kosmologija*. *Linksmojo mokslo* 109 aforizme galime aptikti *a priori* kosmologijų kritiką. Visata Nietzsche'i netapatintina nei su organizmu, nei su mechanizmu, jis vienodai neigia determinizmą, Visatos teleologiją, pasauliui prikabindamas *chaoso* eti-

ketę. Visata neturi jokių – nei estetinių, nei matematinių savybių.

„Kiekvienas jėgos centras – ne tik žmogus – kuria likusį pasaulį iš savo paties požiūrio taško...“ (1998a: 322). Amžinasis sugrįžimas yra galimas neįvardijamo *chaoso* pavadinimas.

2) *Antžmogio išbandymas*. Amžinasis sugrįžimas nėra „tinkamų“ ir „netinkamų“ antžmogio „tarnybai“ atranka. Amžinasis sugrįžimas turbūt nėra ir jėgų, veiksmų, atoveiksmių cirkuliacijos mitologizavimas. „Kaip labai turėtum būti patenkintas pačiu savimi ir gyvenimu, kad nieko daugiau netrokštum, o tik šito paskutinio amžino patvirtinimo ir užantspaudavimo?“ (1995: 237). Išties tokių poreikį turėti reiškia patirti kokybinę išorinių ir vidinių jėgų veiksmų ir atoveiksmių revoliuciją.

Taigi *Tragedijos gimimo* programa, galėtume sakyti, yra autentiška Nietzsche's filosofijos santykio su mokslo valia eksplikacija. Vėlesniuose Nietzsche's veikaluose mokslo ir meno santykis nėra taip akivaizdžiai artikuliuojamas *tragedijos gimimo* pagrindu, tačiau derėtų atsižvelgti, jog „tragiškoji kritika“, nihilizmo diagnozė, „visų vertybių perkainojimo“ doktrina, taip pat ir amžinojo sugrįžimo, antžmogio bei galios valios samprata nuolat suponuoja tragišką žmogaus buvimo pasaulyje apibrėžtis. *Tragedijos gimimas* yra savotiškas patyrimo, žinojimo, kūrybos audinys, įaudžiantis į save bet kokį „kodėl?“

Netiesa, interpretacija, pasaulis

a) „Kodėl mokslas?“

„O mes norime pasidaryti tokie, kokie esame, – nauji, nepakartojami, neprilygstami, patys sau leidžiantys įstatymus, patys save kuriantys! Ir todėl mes turime tapti labiausiai besimokan-

² W. Kaufmannas, aptardamas galios valios sąvoką, prieina prie išvados, kad Nietzsche, „adekvačiai kalbant, nėra iracionalistas“ (1974: 261). G. Vattimo mano priešingai, galios valią interpretuodamas meno kategorijomis (1993: 85–109).

čiais ir viso, kas pasaulyje dėsninga ir būtina, atradėjais – mes privalome būti *fizikais*, kad galėtume būti *kūrėjais*, minėta prasme <...>. Iki šiol visi vertinimai ir idealai *neturėjo nieko bendra* su fizika arba jai *prieštaravo*“ (Nietzsche 1995: 230). Metafizikai iki šiol neturėjo nieko bendra su „tiesa“, nes „minėta prasme“ nieko nesukūrė, nes, paradoksalu, jie nestokojo sąžiningumo. Sąžinė, kaip ją supranta Nietzsche, „tiesos norą“ įvertina kaip moralinę kategoriją. „Tad klausimas: ‘Kodėl mokslas?’ mus gražina prie moralės problemos...“ (1995: 242). Tačiau mokslininkas Nietzsche’i taip pat nėra fizikas „minėta prasme“. Viena vertus, mokslo idealas yra mąstytojas be įsitikinimų, be tikėjimų, pasaulį įpratęs „liesti ir čiupinėti tik šaltos, smalsios minties čiuptuvais“, – jis nemoralus. Kita vertus, „tiesos bet kokia kaina“ mokslinė programa reiškia, „kad mūsų tikėjimas mokslu vis dar tebėra *metafizinis tikėjimas*...“, krikščioniškas, Platono tikėjimas tiesos dieviškumu, kad „tiesa gali būti dieviška“ (ibid).

b) *Mokslas ir interpretacija*

„Taigi ‘mokslinė’ pasaulio interpretacija, kaip jūs ją suprantate, galėtų būti vis dar viena iš *kvailiausių*, t.y. bukaprotiškiausių, visų galimų pasaulio interpretacijų; sakau tai tiesiai į akis visiems ponams mechanikams, šiais laikais mielai pretenduojantiems į filosofus ir šventai įsitinkusiems, jog mechanika yra mokslas apie vienintelius ir pačius tikriausius dėsnius, kurie, tarsi griaučiai, būtų visos būties pamatas“ (Nietzsche 1995: 286). Tačiau būtų neteisinga manyti, jog Nietzsche’i mokslas (ar tai būtų „mechanika“, ar istorijos mokslas) tėra nevykusi pasaulio interpretacija. Tai, jog „virš visos šitos pozityvistinės sistemos tvyro tam tikra pesimistinio užtemimo migla, kažkas panašaus į nuovargį“, aiškintina kaip pseudointerpretacinės mokslo

schemos eksplikacija. Mokslinė sąmonė, „nors ir nekuria religijų, metafizikų ir visokių įsitikinimų, bet tai konservuoja“ (1995: 247), kitaip tariant, *implicitai* išreiškia objektyvios tiesos pretenzijas. Mokslininkai arba mokslininkai filosofai („filosofijos darbuotojai“) sistemą pateikia ne kaip interpretaciją, o kaip „tiesą“, pasaulį matematiškai suprastindami (Nehamas 1985: 65). Kaip mokslui išvengti bukaprotiškiausios iš visų galimų pasaulio interpretacijų galimybės? „Svarbiausia, nereikia norėti atimti būties *daugiareikšmiškumo*: to reikalauja *geras* skonis, mano ponai...“ (Nietzsche 1995: 289).

c) *Gero skonio interpretacijos*

Aptardami mokslo ir filosofijos santykį, padarėme prielaidą, kad Nietzsche’s epistemoje mąstymo ir veiksmo (teorijos ir praktikos, objektyvybės ir subjekto, būties ir prasmės) perskyros dinamika kritiniu pavidalu iškyla kaip būties ir niekio dichotomija, nihilizmas. Tiesą ir netiesą, pažinimą ir nežinojimą, gėrį ir blogį pateikdamas kaip vieno kontinuumo vaizdinį, Nietzsche įžengia į patį dichotomijos „centrą“ (Nehamas 1985: 44). Tai nėra dar vienos interpretacijos ribos. Būtį Nietzsche išivaizduoja kaip „tekstą“, kaip „*interpretacinę* būtį“, pasaulį, kuriame „*glūdi begalinė daugybė interpretacijų*“ (Nietzsche 1995: 290). Interpretacija nėra hegeliškas visumos medijavimo instrumentas, veikiau ontologinio „pliuralizmo“ išraiška, taigi ir galimybė įsigyventi į skirtingas būties žiūras, nesujungiant jų, ir nesiekiant „aukštesniosios sintezės“; žodis „interpretacija“ Nietzsche’i yra daugiskaitinis (Granier 1988: 193). Kaip „tekstas“, kaip interpretacija, būtis negali būti racionaliai iki galo suvokiama, tačiau interpretacija yra esminis ir vienintelis būties suvokimo būdas: „Hipotezė, kad galime konstatuoti daiktus savaime, nepriklausomai nuo interpre-

tacijos ir subjektyvumo, yra tuščia: ji suponuoja, kad interpretacija ir subjektyvumas nėra esminiai, kad daiktas, išvaduotas nuo bet kokių santykių, išlieka daiktu“ (Nietzsche 1998a: 282). Savo ruožtu interpretacijos aktas nėra tai, kas subjekto tarsi pridedama prie pasaulio: „būti ir interpretuoti jam yra vienas ir tas pat“ (Granier 1988: 193). Neapibrėžtas interpretuojamas „tekstas“ yra subjekto kūrybinės veiklos laukas. Interpretacija kaip kūryba yra valia pažinimui, arba galios valia. Galime pasakyti, jog toks požiūris neeliminuoja nei objektyvybės (pasaulio), nei pažįstančiojo, tačiau ir atsiskaido kurti „kontempliatyvią“ subjekto–objekto schemą, pakeisdamas ją estetiniu, kūrybiniu santykiu, „paveikslu ir meno projekcija“. Interpretacija yra formuojanti, pasirenkanti, tikslus subordinuojanti veikla. „Visų fenomenų pobūdis yra *interpretativus*. Nėra jokių faktų *per se*. Tai, kas pasirodo, yra interpretuojančios būtybės atrinktos ir suvienytos fenomenų grupės“; „Vaizdinys yra sukonstruotas ir supaprastintas pasaulis, kuriame veikia mūsų praktiniai instinktai; mums jis yra visiškai tikras, t. y. mes gyvename, mes galime jame gyventi: mūsų tiesos įrodymas“ (Nietzsche 1998a: 286). Interpretacija yra tokia tiesa, kuri, kuriama tam tikros grupės, formuluoja tos grupės tiesos modelį, atitinkantį jos gyvenimo vertybių vaizdinį. Nėra jokios prasmės kalbėti apie tiesos objektyvumą, *a priori* pažinimo struktūrą: kiekvienu skirtingu atveju skirtingas gyvenimo tipas kuria kitokias vertybes. Tačiau kaip kuriantysis, veikiamas „praktinių instinktų“, kiekvienas tipas presupponuoja galios valios poreikius; kiekvieną veikiančią jėgą galėtume apibrėžti taip: „tai – *galios valia*“ (Nietzsche 1991: 349).

Vis dėlto būtų sąžininga paklausti: jei „pasaulis, matomas iš vidaus, pažymimas ir apibrėžiamas pagal jo ‘intelegebilinį charakterį’, būtų

galios valia ir niekas daugiau“, tai kas yra „tekstas“? Arba: ar tai reiškia, jog kiekviena interpretacija pagal savo prigimtį yra vienodai gera?

d) *Netiesa kaip gyvenimo sąlyga*

Interpretacinis pasaulio pobūdis, kurį Nietzsche pateikia kaip alternatyvą monolitiškoms metafizikoms, A. Nehamaso, W. Kaufmanno ir paties Nietzsche’s vadinamas perspektyvizmu, *implicitite* formuluoja vienodo, „teisingo“ požiūrio į pasaulį negalimybę. „Matyti perspektyvoje“ – tai visada matyti tik iš vieno požiūrio taško, kita vertus, pripažinti, jog pasaulis gali būti matomas ir pasireiškia iš begalinio perspektyvų skaičiaus. Pažinimas negali aprėpti pasaulio. Kaip toks, – ir tai privalome pripažinti, jei laikome pagrįstais anksčiau išsakytus dalykus, – pasaulis neturi jokių savybių. Tačiau tuomet pasaulis negali būti reprezentuotas nei teisingai, nei klaidingai (Nehamas 1985: 45). Tai nereiškia, jog egzistuoja pasaulis už interpretacijos ar tik interpretacijų pasaulis: pasaulis ir yra neaprepiama perspektyvų suma. Klausdamas „kodėl tiesa? kodėl veikia ne melas?“, ko gero, Nietzsche nori pasakyti, jog tiesa, kuri siekia išreikšti interpretacijų visumą arba būti „geriausia“ interpretacija, iš tiesų neišreiškia nieko (ji jau nebėra interpretacija). Kita vertus, ontologinis-epistemologinis „pliuralizmas“ Nietzsche’i nėra adekvatus reliatyvizmui (Granier 1988: 191; Nehamas 1985: 49): viena interpretacija gali būti „geresnė“ už kitą. Kitaip tariant, visos tiesos yra lygios, bet kai kurios (priėmus „praktinę“ tiesos, kaip gyvenimą teigiančios vertybės, sąvoką) „lygesnės“. Tai ir išreiškia iš esmės antimoralinę, taigi ir antimokslinę Nietzsche’s laikyseną tiek filosofijos, tiek paties gyvenimo atžvilgiu. Interpretacijos aktai ne konstituoja teisingumą, o suponuodami bet kokios tiesos ribą paradoksaliai remiasi į netiesos besąlygiškumą.

„Pripažinti netiesą gyvenimo sąlyga – žinoma, tai reiškia pavojingai priešintis įprastiniam daiktų vertės jausmui; ir filosofija, kuri tam ryžtasi, vien jau tuo persikelia anapus gėrio ir blogio“ (Nietzsche 1995: 321). „Lygesnių“ tiesų, „geresnių“ interpretacijų paieškos perkelia į gyvenimą anapus gėrio ir blogio, kur (ne)tiesą turėtume suprasti, anot J. Granier išvalgos (1988: 192), veikiau ne kaip „esančią“, o kaip „tampantią“, klausinėdami būtį ir nuolat rizikuodami savo pačių interpretacijomis.

Nihilizmas ir galios valia kaip mokslo horizontas

a) Laisvieji protai

Nietzsche's tiesos kritika, anot E. B. Babich, brėžia „tragišką“ kritikos apskritai ribą, kuri nurodo į bet kokios refleksijos negalimybę kritiškai pažvelgti į pačią refleksiją. Nietzsche šią „tragišką“ žmogiškosios būties neišvengiamybę iliustruoja vaikystės metafora: „Galbūt švenčiausios sąvokos, dėl kurių buvo daugiausia kovojama ir kenčiama, „Dievo“ ir „nuodėmės“ sąvokos, pasirodys mums kada nors ne svarbesnės negu senam žmogui vaikiški žaislai ir vaikiški skausmai – ir galbūt tam „seniui“ vėl reikės kitų žaislų ir kitų skausmų – vis dar vaikui, amžinam vaikui!“ (Nietzsche 1991: 364). Perspektivistškai žvelgiant, tėra vienas pasaulio interpretavimo būdas, ir neįmanoma pasirinkti „gyvenimo perspektyvos“: savoje perspektyvoje mes negalime (nu)matyti kitų perspektyvų, netgi negalime suvokti esą tam tikroje perspektyvoje. Vis dėlto tiesa, kaip ir laisvė, yra gyvenimo perspektyvos „internalizacija“, suvokimas, jog niekada nepavyks išvengti gyvenimo tiesos iliuziškumo (Nehamas 1985: 61). Uždaras ratas? Nietzsche's „laisvieji protai“, stiprios valios žmonės, ateities filosofai siekia naujų interpretacijų, naujo,

autentiško gyvenimo tipo: „Mano sprendinys yra *mano*; vargu ar kas nors į jį turi teisę“, – pasakys toks ateities filosofas“ (Nietzsche 1991: 353). Jie turi savitą „teksto“ skaitymo būdą, skaito savąsias „teksto“ dalis, kuria savąjį „tekstą“ net ir pripažindami, jog iliuzija neišvengiama, jog tiesa lygiai taip pat būtina gyvenimui kaip ir melas, jog „tiesos savaime“ nėra ir negali būti.

Ko gera, Nietzsche abejoja mokslą esant pajėgų pripažinti savąjį „tekstą“ tarp kitų, pajėgų jį kurti pagal netiesos besąlygiškumo diktuojamas „taisykles“. Ir dėl dviejų dalykų: 1) mokslas nėra pajėgus kurti autentiškai³, taigi negali atrasti geresnio interpretavimo būdo nei tas, kuriuo disponuoja; 2) mokslas nėra interpretacija tarp interpretacijų, bet visada „geriausia“ interpretacija, kadangi tai lemia pati mokslų prigimtis: valia tiesai, metodas, tyrimo objektas. Tad pats mokslas yra nihilizmo reiškinys: pažinimo kultas, logiškai išplaukiantis iš gyvenimo falsifikacijos (Nietzsche 1997: 128), nuoseklus krikščionybės „valios tiesai“ rezultatas (1998b: 154–155). „Laisvieji protai“, kompromituodami esminę nihilistinę prielaidą (vadinamąją pažinimo sąmonę), „nuolat siekia sukurti ir kartais sukuria naujas ir geresnes interpretacijas – geresnes tam tikriems žmonėms tam tikrais laikais tam tikromis sąlygomis“ (Nehamas 1985: 71).

b) Nihilizmo prieigos

Nietzsche ne kartą yra pasivadinęs paskutiniuoju metafiziku. Įsiklausius į šį prisipažinimą galbūt galima geriau suprasti, kas slypi po „tragiškosios kritikos“ fraze: tai gyvenimo perspektyvos „internalizacijos“ klausimas, nihilizmo įveika. Atsakymas į jį Nietzsche'i tegali būti esteti-

³ Plg. *Linksmojo mokslo* §348, §349, §373.

nė gyvenimo laikysena – *artistinė metafizika*, interpretacinė būtis. Nihilizmo sąvokos plėtotė (taip pat ir heidegeriškas, nors ir, ko gera, tobuliausias jos variantas) čia, manau, atrodytų trivialiai, tad apsiribosiu trumpu ekskursu.

Nihilizmas yra pažinimo „kelias“, „likimas“. Nihilizmas yra ne tik „klaida“, bet pačios būties lemtis (Vattimo 1991: 179). Tad žmogaus (taip pat ir Nietzsche's) lemtis („tragiškoji kritika“): išklabinėti metafiziką maštant metafiziškai; „įveikti“ tradiciją išliekant tradicijoje; nukreipti prigimtį prieš tai, kas taip pat yra prigimtis; radikaliai priešintis dogmatizmui išvengiant radikalizmo (Nehamas 1985: 137). „Įveikti“ nihilizmą reiškia būti nihilistu: „Arba atsisakote savo garbinimų, arba – *savęs pačių!*“ Pastarasis atvejis būtų nihilizmas; bet ar ir pirmasis nebūtų – nihilizmas? – Štai *mūsų* klausukas“ (Nietzsche 1995: 246).

Mokslas yra nihilizmas: „Pažinti pasaulį – nereikia jį interpretuoti; mokslas jį transformuoja, ir transformuodamas atskleidžia savo nihilistinius poreikius – tai negatyvi jėga, kurią mokslas pavertė naudingiausiu įrankiu, bet su kuriuo pavojingai žaidžia <...> – visatos negalima sukonstruoti ir išvengti jos dekonstrukcijos galimybės“ (Blanchot 1988: 123). Tačiau kaip nihilizmui gali pasipriešinti „valia interpretuoti“? Kaip apskritai įmanoma „įveikti“ lemtį?

c) *Galios valia kaip menas ir mokslo alternatyva*

Antžmogio įvaizdis tiesiogiai siejasi su galios valios ir amžinojo sugrįžimo samprata. Antžmogis yra būtybė, turėsianti peržengti nihilizmą viršžmogiškų galių pastangomis, ir ne tik atrasianti savyje galią, bet ir valią peržengti save. Paradoksaliai, aukščiausiu būdu teigdamas gyvenimą ir naująsias vertybes, jis turės radikaliai

paneigti nihilizmą, paneigti save. „Paradoksaliai“. Juk antžmogio valia yra galios valia, o kaip tokia – ir aukščiausia nihilizmo išraiška. Kaip? Antžmogis ir yra nihilizmas?

„Likimo“ sąvoka apibūdina galios valios apibrėžtis: galios valia reiškiasi kaip *pathos* – įvykis, aistra, kančia, likimas⁴. Tad nihilizmo valia, pažinimo lemtis yra galios valia. Nietzsche's žodžius parafrazuojant, nihilizmas yra „susirgusi valia“⁵. Juk apskritai „realiame gyvenime valia būna tik *stipri* arba *silpna*“ (Nietzsche 1991: 335). Tad jei turėsime omenyje „tragiškąją“ nihilizmo kritikos lemtį, lengviau suprasiame Nietzsche's „klaustuką“: ar ir atsisakyti savo garbinimų nebūtų nihilizmas? Suprantamesnis tampa ir antžmogio nihilisto paradoksas: peržengti nihilizmą reiškia „pergyventi“, perklausti nihilizmą, nihilizmo likimą, ir likti su vieninteliu klausimu: kokį likimą dabar pasirinkti? Antžmogis pasirinktų autentišką galios valios likimą, antnihilistinę galios valios likimo „formą“, remdamasis „stipria valia“. Toji „forma“ bus ne kas kita kaip menas.

Amžinojo sugrįžimo doktrina yra nihilistinė *par excellence*. Amžinasis sugrįžimas kaip laiko kontinuumo negalimybė apverčia antžmogio ir galios valios perspektyvą: valia niekiui tampa valia amžinybei, „amžinybė, be valios ir be pabaigos, nuolat sugrįžta į save, subjektyvi visagalybė transformuojasi į beasmenę „buvimo“ būtinybę“ (Vattimo 1993: 125). Tačiau būtent amžinasis sugrįžimas teigia nihilizmo negalimybę: „aukščiausias nihilizmo taškas yra nihilizmo apvertimas, teigimas, jog *ne* tapsmas *taip* paneigia nihilizmą – net jei taip teigiamas ne kas kitas kaip nihilizmas, kuris

⁴ Plg. Nietzsche 1998a: 322, ir 2 išn.

⁵ Plg. „objektyvaus proto“, nesuinteresuoto pažinimo kaip silpnos valios aprašymą, 1991: 410–412.

toku būdu išsiskleidžia visų įmanomų teigimų pavidalu“ (Vattimo 1993: 26). Tačiau čia pridurtini antžmogio žodžiai: „tai mano tezę“ (Nietzsche 1991: 349). Amžinasis sugrįžimas – antžmogio išbandymas.

Amžinasis sugrįžimas, kaip nihilizmas *par excellence* ir paskutinis antžmogio išbandymas, peržengia mokslą kaip nihilizmą *par excellence*. Amžinasis sugrįžimas parodo, kaip galios valia net ir mokslo pavidalu egzistuoja kaip menas.

Tad sugrįžtame prie paradoksalaus antžmogio atsakymo: galios valia kaip menas yra mokslo alternatyva. Gana išsamiai aptarėme Nietzsche'į labai svarbią pažinimo (tiesos, objektyvumo) ir interpretacijos priešpriešą: „*Tikrųjų filosofų* „pažinimas“ yra *kūryba*, jų kūryba yra įstatymleidystė, jų tiesos valia yra *galios valia*“ (1991: 418). „Tikrųjų filosofų“ kūryba skiriasi nuo mokslininkų kūrybos. Mokslinis darbas nėra interpretacija nyčiška prasme, nes *implicite* reiškiasi kaip objektyvuojantis žvilgsnis: „Mes vadiname tai „aiškinimu“, o iš tikrųjų tai – „aprašymas“: jis skiria mus nuo ankstesniųjų pažinimo ir mokslo formų“ (1995: 143). Interpretacija yra „įvadas į prasmę – ne „aiškinimą“ (net jei dauguma atvejų lieka senos, nesuprantamos, ir kaip tokios likusios tik ženklų, interpretacijos pakeitimas nauja interpretacija). Nėra pastovių faktų, viskas teka, yra nepastovu ir svetima, o ko gero trapiausios yra mūsų nuomonės“ (1998a: 309). Interpretacija nėra jokia „tiesa“ vien todėl ir bent jau todėl, kad ji visada yra kūryba. Galios valios kontekste nėra aprašančiojo subjekto ir aprašomojo objekto. „Kaip tik mes, kartu ir mąstantys, ir jaučiantys žmonės, esame tie, kurie iš tikrųjų ir nepaliaujamai *dar* kažką, ko dar nėra: kuria ištiesą amžinai didėjantį vertinimų, spalvų, reikšmių, perspektyvų, gradacijų, pritarimų ir atmetimų pasaulį“ (1995: 208). Kū-

rėjas visada yra ir aktorius, ir žiūrovas. „Galios valia interpretuoja“⁶.

Menas yra mokslo „praforma“⁷. Juk kaip valia yra tik stipri arba silpna, taip interpretuojantysis intelektas (o intelekto nėra be valios) kuria tik „stiprias“ arba „silpnas“ interpretacijas (1995: 154), ne didesnes ar mažesnes tiesas, objektyvesnes ar subjektyvesnes formules, tikresnes ar labiau abejotinas teorijas. Mokslas, kaip ir menas, slepia, grupuoja, meluoja, įtikinėja, žaidžia, nutyli, prievartauja. Jokia tiesa neįmanoma be apgaulės, gyvenimas yra nuolatinis akių dūmimas, pasaulio prastinimas, apribojimas, klatojimas, tačiau mokslas yra radikalus, pernelyg radikalus gyvenimo klatojimo būdas, ir „jei mes nepritartume menams ir nebūtume išradę panašaus netikrovės kulto, tai visuotinio netikroviškumo ir melagingumo supratimo, kurių mums dabar teikia mokslas – iliuzijos ir klydimo kaip pažįstamos ir suvokiamos būties sąlygos supratimo – jokių būdu neiškęstume“ (1995: 136). Ir nors moderniojoje epochoje galios valia metafiziniu tiesos kulto pavidalu pasiekė kulminacinį tašką (demokratijos ir technokratijos viešpatavimo formomis), galios valia savo esme yra ir išlieka menas, menas plačiausia prasme – kaip valia netiesai, valia gyvenimo iliuziškumui, taigi ir valia gyvenimui. Jis išsiskverbia ir į racionalizacijos viršūnę, regis, pasiekusią mokslą: „Netgi mokslas, geriausias iš geriausių, stengiasi išlaikyti mus šiame *supaprastintame*, perdėm dirbtiniame, išgalvotame, falsifikuotame pasau-

⁶ F. Nietzsche. *Galios valia*. Cit. iš Nehamas 1985: 105.

⁷ Mokslo ir meno perskyrą Nietzsche išsamiai aprašo *Tragedijos gimime* kaip Sokrato ir tradicijos konfliktą, siekdamas parodyti, jog pažinimo kultas tėra nelygiavertė *artistinės metafizikos* transformacija, estetinės ontologijos atavizmas. Nietzsche's *tragedijos gimimo* programa išryškina šio pretrūkio kontekstą, kartu brėždama gaires mokslo valios estetizuotai reinterpretacijai.

lyje; savo valia ar ne, bet mokslas mėgsta suklydimą, kadangi, būdamas gyvas, jis – myli gyvenimą!“ (1991: 338).

Mokslo valia iš esmės taip pat yra galios valia kaip menas, tik pamiršusi savąją prigimtį, spekuliuojanti vidujybės ir išorybės atributais, falsifikuojanti savąsias prielaidas, taigi ir „interpretacijas“, devaluojanti iki „nesuinteresuotos žiūros“, teorijos. Mokslo valia stokoja ne rimtumo, o laisvo, nesaistomo, ironiško, meniško požiūrio į būtį. Galios valia kaip menas yra visokių metafizikų, religijų, dogmatikos, „rimtų požiūrių“ destrukcija: nėra jokių faktų, yra tik interpretacijos, „žaidimas“ interpretacijomis. Galios valia ir amžinojo sugrįžimo doktrina demaskuoja visas sąmonės hierarchijas, substancijas ir gamtos-dvasios regimybę⁸. Ir vis dėlto amžinasis sugrįžimas, anot Nietzsche's, yra „moksliškiausia iš visų galimų hipotezių“⁹. Ji neturi jokių teleologinių pretenzijų. Tai „struktūra“, neturinti struktūros, teorijos, schemas bruožų, terpė, kurioje žmogaus moraliniai idealai bereikšmiai („turinys tampa tik kažkuo for-

maliu – įskaitant gyvenimą“), tačiau svarbus kiekvienas poelgis, kiekviena patirtis, nes visa tai vyksta gyvenimo (kaip meno, kaip kuriamosios erdvės) akivaizdoje.

Prierašas

Postmodernybėje filosofija, rodos, išmoko bent vieną Nietzsche's pamoką: nepasitikėti racionalizuojančiomis schemomis ir binarinėmis mitologemomis. Racionalumas jau nebėra nei besąlygiška vertybė, nei sunki būtinybė, o viso labo „egzistencinis poreikis“ ir „kompensacinė funkcija“. Skonio reikalas.

Jei modernusis žmogus galėdavo paklausti savęs, ar filosofija prasideda (baigiasi) ten, kur baigiasi (prasideda) mokslas, – dabar belieka jam pavydėti, nes nūdien mokslo žvakę kažkas tarsi užpūtė, ir tamsoje klausama – kur mokslas, kur filosofija? Čia tad ir gali būti pravarti Nietzsche's mokslo filosofijos alternatyva.

Kiek ir kaip apskritai įmanoma mokslo ir filosofijos draugystė?

„Ar teisybė, kad Dievulis yra visur?“ – pasiteiravo kartą mergaičiukė savo mamytės. „Man atrodo, kad taip nepadoru“, – užuomina filosofams!“.

⁸ Plg. F. Nietzsche. *Galios valia*, § 800.

⁹ Plg. F. Nietzsche. *Galios valia*, § 818.

LITERATŪRA

Babich, E. Babette. *Nietzsche's Critical Theory of Science as Art*. www.fordham. Edu /philosophy lc/babich/artsci.htm

Blanchot, M. 1988. „The Limits of Experience: Nihilism“, in *The New Nietzsche*. MIT Press, 121–127.

Granier, J. 1988. „Perspectivism and interpretation“, in *The New Nietzsche*, ed. D. B. Allison. MIT Press, 190–199.

Kaufmann, W. 1974. *Nietzsche: Philosopher, Psychologist, Antichrist*. Princeton Un. Press.

Nehamas, A. 1985. *Nietzsche: Life as Literature*. Harvard University Press.

Nyčė, F. 1991. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis.

Nietzsche, F. 1995. *Linksmasis mokslas*. Vilnius: Pradai.

Nietzsche, F. 1996. „Apie istorijos žalą ir naudingumą“, in *Kultūra ir istorija*. Vilnius: Gervelė, 43–110.

Nietzsche, F. 1997. *Tragedijos gimimas*. Vilnius: Pradai.

Nietzsche, F. 1998a. *Apie moralės genealogiją*. Vilnius: Pradai.

Vattimo, G. 1991. *The End of Modernity*. N.Y.: John Hopkins Un. Press

Vattimo, G. 1993. *The Adventure of Difference: Philosophy after Nietzsche and Heidegger*. N.Y.: Polity Press.

Ницше, Ф. 1998b. *Воля к власти. Посмертные афоризмы*. Минск: Попурри.

F. NIETZSCHE'S ALTERNATIVE TO THE PHILOSOPHY OF SCIENCE

Evaldas Juozelis

Summary

According to Nietzsche, in the modern age science asks the question not of epistemological type, viz. "what is science?" or "how it functions?" but of moral background: "why science?" The answer can be both positive and destructive. Positive – science itself never has been and never can be a system, a univocal and stationary, "rational" process based on logical and lawful machinery, and it takes a close look to presume, that its authority is nothing but a moral prejudice. Science is truthful and objective – it bursts out only laughing. Science opens you the world, it makes your life meaningful – Nietzsche laughs himself into convulsions. He laughs away the dark cloud of superstructuring and superrationalizing agencies that make science a moral habit and profess a light, unobligatory, windy,

optimistic belief that science is nothing but just another dream and human wish to be happy in its own creations.

Destructive – because asking "why science?" we once more and again come to the question of values and no longer can be sure whether we find ourselves in the position we've come from and risk not just to be lost to all sense of duty and shame. At one's own risk one asks himself whether he is ready to consider that his "rationality", his "morality" has come too far and his life, its most valuable features may be untruth, disconnected, that untruth itself may be a condition of life.

Keywords: perspectivism, nihilism, philosophy of art and science, will to power.

Itikta 2004 06 29